

Az elkötelezettség művészi dokumentumai

A szocializmus iránti elkötelezettség köti össze a szegedi Móra Ferenc Múzeum Horváth Mihály utcai Képtárában az elmúlt hét végén megnyílt két kiállítást — Hézsó Ferenc festményeinek és Kiss István szobrainak bemutatóját. Hézsó Ferenc az utóbbi 5 esztendő legsikerültebb alkotásait gyűjtötte egybe, az 50 éves Kiss István pedig 25 éves

művészi munkásságának színe-javát állította ki. Hézsó Ferenc tárlatát dr. Márta Ferenc, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, Kiss István kiállítását pedig dr. Csákány Béla egyetemi tanár nyitotta meg. A május végéig megtekinthető két kiállítás megnyitó szövegét az alábbiakban közöljük.

A változó világ képei

Tornyai János írta a század elején: „A nagy sömmben, mély-séges csöndben / Ketten vagyunk: a pusztá meg én; / Én bámulok a nagy pusztába / A nagy pusztá meg bámul belém...”

A verssel egy időben született ezen a tájon egy új arcú művészet: abban a nyugtalan, feltörekvő korban, a második reformnemzedék korában, amikor Bartók és Kodály népdalgűjtő munkája kezdetét vette, amikor megalakult a Nyugat, létrejött a galileisták csoportosulása, Münchenből hazatelepült művészek létrehozták a nagybányai művésztelepet, majd később egyesültek a Nyolcak, hogy a képzőművészet új európai törekvéseit a világnak ebben a szögletében is meghonosítsák. Tornyai, Endre Béla és a többiek a paraszti sors esettségét látva, a nincstelenséget, a föld nélküli földmunkásokat, a cselédsorban idő előtt elnyűtt emberek jogfosztottságát, művésztükkel a nép gondjait tették szóvá, ennek adtak hangot. Közülük háromnegyed százada már ennek: ekkor kezdte festeni Tornyai János a „Juss”-t, a semmi fölötti pörlekedésnek, a testet-lelket bénító gyötrelmes civódásnak ezt a drámáját, mely a paraszti élet legmélyebb rejtekeibe világított be. Benne van a művész tehetetlen fájdalma, felháborodása; a változtatás igénye.

Tornyaiék ideje óta a „nagy parasztváros” és környéke, a „nagy sömni”, a közvetlen környezetével, Szegeddel, a megyével, de az ország egészével együtt gyökeresen megváltozott. A földosztás, a szövetkezetek megteremtése, az ipar térhódítása, a kulturális felemelkedés, az általános és szakmai műveltség növekedése forradalmi átalakulást hozott ezen a tájon is. Megváltozott mindez által maga a táj is, s mind eközben megváltozik maga az ember is, érdeklődési köre, véleménye, világlátása, tudata.

Mind ez természetesen nem múlik — nem múlik — el nyomtalanul a művészet felett sem. Elmúlik az a világ, amikor — Tornyai szavaival — a művészetről „az a hit volt elterjedve és meggyökerezve, hogy anélkül holta napjait boldogan élhet a magunkfajta polgárember, hogy a csak afféle pincőpánc, úrnak való pástétom!” A művészet az egész nép érdeklődésének közepette alakul, formálódik napjainkban.

S a Tornyaiék teremtette hagyomány erősnek és életképesnek bizonyult. Amikor az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején új, fiatal generáció telepedett meg Várhelyen, annak művészetében képes volt megújulni — s olyan erősnek bizonyult, hogy a megőrzők és hagyományozók drámai hangvételű művészetére is ki tudott sugározni, s azt is továbbbírta és új gyümölcs betakarításához segítette.

Mindamellet a viták ritkán ültek el az itt teremtett művészet körül. Eleinte a minőséget vonták kétségbe, később azt kifogásolták, ami éltette: a paraszti táptalaj tükrözését, majd megújulási képességét tagadták. Kétségtelen, hogy itt is — mint hazai művészetünkkel kapcsolatban általában — felvetődött, hogy társadalmi fejlődésünkben bekövetkezett változások nagyobbak, jelentősebbek, mint ahogyan azokat művészetünk mutatja. Igaz, éppen e társadalmi fejlődés következtében vele és általa másokká váltak a gondok is: többé nem a

nincstelensége, nem a vak szerzésé, hanem az okos gyarapodásé. Az az új generáció, mely a hatvanas évek második felében telepedett meg Várhelyen, s amelynek munkássága ezután kezdett szárba szökkenni, majd kiteljesedni, már ezekkel az új gondokkal találta magát szemközt.

Ez egyben új kérdéseket vetett fel a művészet számára is. Mindannyiunk közös, nyugtalanító problémája, egész rendszerünk központi kérdése, egyben mércéje is: hogyan alakul társadalmunkban az egyes ember sorsa. A művészeket pedig az foglalkoztatja, mit tudnak ebből megmutatni, s hogyan? S ez, a hogyan tovább?, égető kérdése nem kisebb mélységeket rejt magában számunkra, mint a művészet mindenkor nagy problémáinak, az egyetemességnek és a korszerűségnek gyöttrő gondjait. S napjaink képzőművészetének sok, korábban ismeretlen vetélytárral is meg kell küzdenie: a film nyilvánosságával, a rádió frissességével, a televízió mindenrová eljutó látványosságával.

Nemes és egyben irgalmatlanul nehéz a művészi küldetés, mert nem csupán a valót, de az igazat mondani: s azt sem akárhogyan, mert tekintettel kell lenniök egyrészt az egyetemes művészet világszerte folyó mozgására, másrészt arra, hogy mit és mennyit képes befogadni, megérteni az emberek művelt és kevésbé művelt, felvilágosult és előítéletektől terhelt, érdeklődő és közömbös egvedekből álló közossége. Szorító, nem egyszer keserves dilemma ez: s a vásárhelyi hagyomány, mely a néppel és a hazai tájjal való azonosulást írta zászlajára, e téren is kötelez.

Ez az összetett, sok elemből összetevődő emberi és ettől elválaszthatatlan felelősség él Hézsó Ferencben. Ez munkálkodott benne akkor is, amikor a főiskola elvégzése után ellenállt a főváros kínálta lehetőségeinek, s hazatért szülővárosába, mert ideköltözték gyermekkorának erős emlékélményei, mert úgy érezte, hogy kötelessége vállalni az ideköltözött hagyományt. Ide vonzotta őt az is, hogy magának érezte a vásárhelyi pikúra alapelvét, ennek emberközpontúságát, azt, hogy ennek a művészetnek két, mégis egységes témája a természettel együtt élő, azzal küzdő, azt meghódító ember. Ez a forrás nem stílusán táplálta művészetét, hanem elsősorban etikai értelemben, művészi magatartását befolyásolta, alakította. Mind-

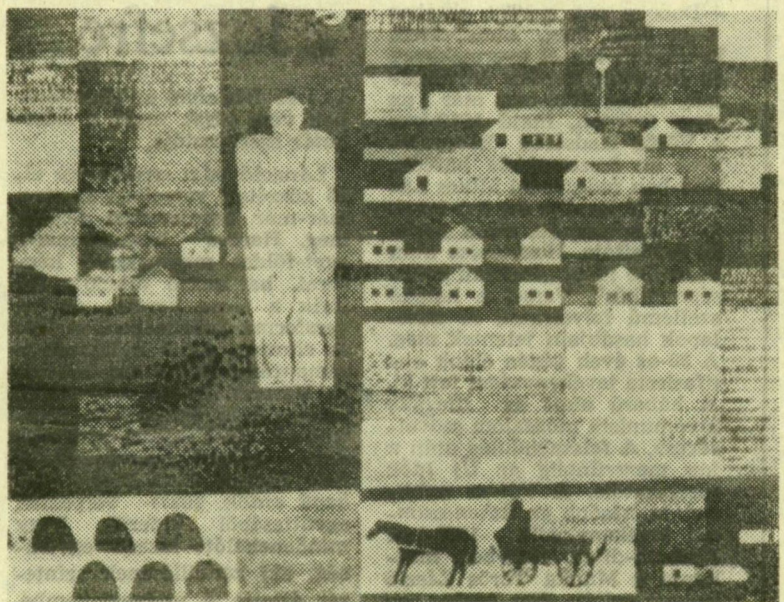
ebből fakadt ars poeticája: változó világunk gyorsuló jelenségeinek sajátos összefüggéseit kívánja birtokba venni, s mint mondotta, „a folytonos figyelés és a megismerés folyamataiban kifogyhatatlan forrást jelent számomra az ember és természet kapcsolatainak változó viszonya vagy az ember érzelmeinek, gondolatainak, cselekvéseinek változó állapota.” Ennek kifejezésére változatos témákhoz nyúl; az életről és az elmúlásról csak úgy van mindanivalója, mint az egyszerű emberek mindennapi küzdelmeiről. A néző azonban nem állhat meg képei témavilágánál, a felületen, hanem amögé hatolva, a kompozíció rendjéből és a színekből kell kibontani a művész mondanivalóját. Mert Hézsó Ferenc a látvány elemeiből szimbolikus képi világot alakított ki: ebben értelmezve rendezi el a látvány elemeit, s ezzel kívánja a jelenségek közt meglevő törvényszerű kapcsolatokat kifejezni.

Hézsó Ferenc tudatában van annak, hogy napjainkra a világ kicsi lett, hogy térben földrajzilag minden összefügg, hogy az országhatárok ma már sokkal inkább összekötnek, semmint szétválasztanak, hogy minden ember gond a sajátunkká is vált. Ez egyben azt is jelenti, hogy a legkisebb falu éppúgy egyetemes érvényű, a nagyvilág számára fon-

tos emberi gondokat, s általa művészi mondanivalót hordoz, mint a főváros. Ez az ő művészetében abban jelentkezik, hogy különböző figyelmet fordít az elnyomottak felszabadításának, a felszabadultak boldogulásának, a béke megőrzésének kérdéseire.

Tornyai János szavaival kezdem — hadd fejezzem is be azokkal. Ő mondotta egykor: „a művészet olyan fa, mely megél a nép fekete földjében künn a szabadban, sőt itt a friss levegőn — gyökereit is mélyebben bocsátva le — még lombosabbá, erőteljesebbé fejlődhetik: ez a hőmezővásárhelyi pedig úgy értelmes, mint tősgyökeres magyar voltánál fogva a hazai művészet-re nézve kitérő, első minőségű talaj.” Háromnegyed évszázad bizonyítja szavaik igazát, vélekedésének megalapozottságát. Az előttünk sorakozó képek pedig megújulási készségét és képességét is jelzik, ami további virágzásának elengedhetetlen feltétele.

Hézsó Ferenc: Határban

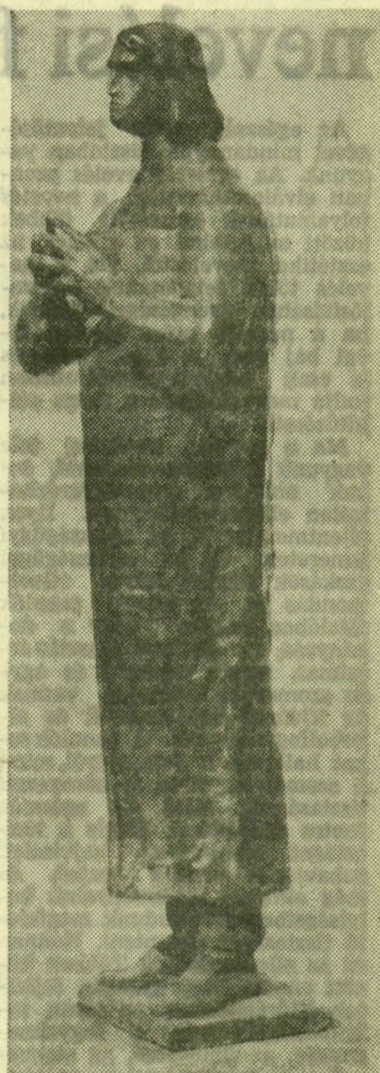
A két Bolyai

Kiss István elkötelezett művész, robusztus népi hősök meggyőző erejű ábrázolója — ilyennek látja őt a közvélemény, s teljes joggal, mert ilyennek mutatja őt két legismertebb monumentális alkotása, a Dózsa-emlékmű és a Tanácsköztársasági-emlékmű. Lélegzetelállítón nagy feladat volt mindkettő: történelmi adósságát egy ország róta le Kiss István kezével. Századunk elejét írta le Ady Endre: „Magyarország népe, mely a feudalizmus ellen küzd, állítson szobrot Dózsa Györgynek.” Ötven év kellett hozzá, hogy álljon a szobor, immár nem a küzdelem, hanem a győzelem szimbólumaként, s az is jelkép, hogy az éppen kivívott győzelem által felszabadított ifjú alkotó állíthatta a helyére. Ugyancsak ötven évbe telt, míg az első magyar proletárdiktatúra méltó emlékművet kapott Budapesten. Ez a szobor a művészi egyéniség alázatát példázza a művészi cél előtt: Berényi Róbert klasszikus plakátja vált háromdimenziós, lenyűgöző művé Kiss István kezében. Mindezek közismert tények, s vitathatatlanul teszik az első mondatomban foglalt sommás értékelés igazságát.

De ez az igazság — bár tiszta igazság — mégsem a teljes igazság. Arra nyilvánvalóan nem vállalkozhatok, hogy kiteljesítem. Nem fogok Kiss István elkötelezettségéről beszélni — művei beszélnek róla. Művészetét sem próbálom elemezni — nem is tudnám értő módon, úgy, ahogy ez a művészet megérdemli: nem ezért tiszteltem meg azzal, hogy most pár mondatot mondhatok, hanem egy szerencsés véletlen miatt. Véletlenül és többek között ugyanis olyan szerencsém is volt életpályám alakulásánál, hogy reggelente, amikor munkahelyem bejáratát ajtaját kinyitom, jobbról Bolyai János, balról Bolyai Farkas néz el melletttem; mindketten Kiss István kezében. Nem rám néznek, fontosabb dolgokkal vannak elfoglalva: János most fedezi fel a hiperbolikus geometriát, édesapja meg az egyenlő területű síklidomok egymásba való átdarabolhatóságáról szóló nevezetes tételét. Ezt a két szobrot ismerem: hadd beszéljek most úgy Kiss István művészetéről, hogy erről a két szoborról beszéljek.

Látszólag egyszerű, talán túlságosan is egyszerű a mozdulat, amely által a két bronzalak életet kap: Farkas keményen szorítja össze ujjait, jelezve a kemény, görcsös, hiábavaló töprengést; János a felfedezés örömeivel tárja szét karjait. Ha ez, és csak ez volna a két szoborban, talán igazat lehetne adni Kiss István egy kritikusanak, aki a szimbolika bonyolultságát kéri számon művészetében. Valójában azonban mást, és sokkal többet adnak ezek a szobrok; de ehhez nem elég köztük elsielni: szembe kell állni velük. Álljunk szembe Bolyai János szobrával a szegedi Bolyai Intézet előcsarnokában, olyan: messziről, ahogy a belső tér enged. Látunk egy fiatal, császári mérnök-kari tisztet, aki tisztán és rendkívüli koncentrációval gondolkodik, karjait a gondolkodás revületében felémlelve; már érzi a teret, de még nincs a végleges tudás birtokában. Induljunk meg lassan a szobor felé, s amikor mintegy négy lépésnyire megközelítjük, valami különös történik. Bolyai János szeméi, ezek a csupán jelzesszerűen megformált szemek, sugározni kezdenek, s érezzük, hogy ez előtt a fiatalember előtt feltárult a nagy titok, s kezei sem tapsikolásra nyílnak, hanem négy lépés távolságról hajlásuk egyenletessé válik, és a pszeudoszféra két geodétikus vonalává lényegülnek át. A semmiből előállt az új, más világ. Bonyolult és mély szimbólum ez a szobor, azt mondja el a látvány nyelvén a tudományos felfedezés megszületéséről, amit szavakkal elmondani hiábavaló próbálkozás.

Évekig jártam el Bolyai János szobra mellett, amíg egyszer ezt felfedeztem. Tudománnyal foglalkozó ember, ha egy módszert kitalál megpróbálja másutt is alkalmazni. Szembeálltam Bolyai Farkas szobrával is, megindultam felé — eredmény nélkül. Vártam, hogy a kemény vonások mögül feltűnjön a reménytelenség fájdalma, de a képről is jól ismert arc hidegen nézett el fölöttem. A kezekkel több szerencsém volt,

azokra a módszer alkalmazható volt: az ujjak egyenes-szakaszokkal határolt idomokat zártak körül, s amit eddig éveken át nem tettek, most egy pillanat alatt felidéztek agyamban a Bolyai-Gerwin-tételt. Azt azonban, hogy az arc miért nem mozdult meg, csak most értettem, meg, amikor megálltam Bolyai Farkas szobrának kis méretű eredetije előtt. Ennek a kis szobornak az arca nem az ismerős, fennmaradt Bolyai-Farkas-arc, hanem azé az apáé, ki azt mondta fiának: „Az istenért kérlek, hagyd békét a parcelláknak... megmértem azt a feneketlen éjszakát én is, az életnek minden világossága kiadott benne.” A nagy szobor, az emlékmű már nem ezt a drámai figurát ábrázolja.

A két Bolyai szobrát mi, szegediek, bármikor láthatjuk. Kiss István többi szobrát együtt azonban csak most, és nem sokáig. Néhány mondatban vallottam a Bolyai-szobrok nyújtotta élményemről. A kiállításon pedig hadd valljanak a művek alkotójuk hűségéről népéhez, nemzetéhez: alkotó fantáziájáról, uralmáról a fémek, a kövek és a valóságos világ térbeli formái felett.